

Dr hab. Tomasz Młynarski, prof. UJ
Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Marka Niemczyka
pt. *Zaangażowanie państw i instytucji Unii Europejskiej w proces ochrony Strefy*
***Czarnobylskiej*, Gdańsk 2026 (ss. 269)**
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Piotra Mickiewicza

1. Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

1.1. Wybór tematu i znaczenie podjętej problematyki badawczej

Z zainteresowaniem podjąłem się recenzji rozprawy mgr M. Niemczyka, której problematyka pozostaje bliska moim zainteresowaniom badawczym dotyczącym współczesnych wyzwań energetycznych, w szczególności energetyki jądrowej. Nie ulega wątpliwości, że energia stanowi jeden z kluczowych czynników rozwoju cywilizacyjnego. Ponadto, stale rosnące zapotrzebowanie na energię elektryczną sprawia, iż energetyka jądrowa, która stanowi jedno z najstabilniejszych źródeł jej produkcji, odgrywa istotną rolę w ograniczaniu emisji gazów cieplarnianych oraz wspieraniu bezpieczeństwa energetycznego państw. Należy jednak podkreślić, że rozwój energetyki jądrowej wiąże się również z koniecznością uwzględnienia potencjalnych zagrożeń wynikających z możliwości wystąpienia awarii reaktorów lub innych incydentów o charakterze radiologicznym. Chociaż zdarzenia takie należą do rzadkości, ich skutki mogą mieć wymiar długotrwały, obejmując zarówno środowisko naturalne, jak i zdrowie ludzi oraz bezpieczeństwo społeczno-gospodarcze całych regionów. Stąd kwestie związane z bezpieczeństwem eksploatacji obiektów jądrowych oraz minimalizowaniem skutków ewentualnych awarii pozostają jednym z najważniejszych wyzwań tego przemysłu. Z tych powodów, recenzowana rozprawa bardzo dobrze uzupełnia ten istotny, choć nie zawsze z należytą starannością traktowany problem badawczy.

Praca mgr M. Niemczyka zatytułowana: *Zaangażowanie państw i instytucji Unii Europejskiej w proces ochrony Strefy Czarnobylskiej*, wpisuje się w aktualny i dynamicznie się rozwijający nurt badań łączący zagadnienia bezpieczeństwa międzynarodowego, polityki energetycznej, ochrony środowiska oraz współpracy międzynarodowej. Autor podejmuje temat o dużym znaczeniu naukowym i praktycznym, który w związku z trwającą wojną w Ukrainie pozostaje niezwykle aktualny. Konflikt zbrojny w Ukrainie i jego konsekwencje dla bezpieczeństwa energetycznego Europy oraz wyzwania zapewnienia długoterminowego bezpieczeństwa obiektów jądrowych znajdujących się na obszarach objętych działaniami wojennymi, jeszcze bardziej zwiększa wagę tematu. W tym kontekście, doświadczenia związane z funkcjonowaniem Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia oraz międzynarodową współpracą na rzecz jej ochrony posiadają istotny walor praktyczny.

Obszar poszukiwań badawczych mgr Marka Niemczyka jest spójny i jednorodny a jego hasłem wywoławczym jest międzynarodowa współpraca na rzecz zapewniania bezpieczeństwa obiektów jądrowych. Autor podjął się zatem analizy złożonych zależności między polityką energetyczną, bezpieczeństwem jądrowym oraz współpracą międzynarodową, ukazując znaczenie doświadczeń i implikacji katastrofy w Czarnobylu dla bezpieczeństwa regionalnego i współpracy międzynarodowej w zakresie bezpieczeństwa jądrowego i ochrony przed zagrożeniami transgranicznymi. Z uwagi na rosnącą rolę energetyki jądrowej w światowym miksie energetycznym, tak zdefiniowany przez Doktoranta przedmiot badawczy został trafnie dobrany. Odpowiada bowiem potrzebom zgłębienia w jakim stopniu i z jaką skutecznością państwa oraz instytucje Unii Europejskiej wpływają na proces ochrony i rozwoju Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia? Analizuje wpływ i znaczenie międzynarodowego wsparcia, zwłaszcza ze strony państw i instytucji Unii Europejskiej, na bezpieczeństwo radiologiczne całego regionu w zmieniających się uwarunkowaniach geopolitycznych i militarnych. Z tej perspektywy istotne jest stwierdzenie Doktoranta, iż „*Pomimo zasadniczych zmian geopolitycznych potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa w Czarnobylskiej Strefie Wykluczenia pozostała niezmienna. Ukraina jako państwo przejmujące odpowiedzialność za ten obszar, nie była jednak w stanie samodzielnie zrealizować wszystkich niezbędnych działań*” (ss. 6-7).

Podjęty temat rozprawy ma istotne znaczenie z praktycznego punktu widzenia. Wynika to z faktu, iż ocena ewolucji sytuacji w *Czarnobylskiej Strefie Wykluczenia*, pozostaje zagadnieniem stosunkowo słabo rozpoznanym zarówno w polskiej, jak i międzynarodowej literaturze przedmiotu. Dotychczasowe opracowania koncentrują się przede wszystkim na technicznych, środowiskowych oraz zdrowotnych konsekwencjach katastrofy czarnobylskiej, podczas gdy kwestie związane z długofalowym zagospodarowaniem tego terenu, na tle

międzynarodowego wsparcia dla *Strefy Wykluczenia* są podejmowane znacznie rzadziej. Tym samym analizowana problematyka wypełnia istotną lukę badawczą i posiada znaczący potencjał poznawczy, co uzasadnia oryginalność a w konsekwencji temat prezentowanej dysertacji. Z tego względu, należy uznać prezentowane podejście za wnoszące wkład w rozwój nauk o polityce w obszarze badań nad bezpieczeństwem energetycznym.

1.2. Cele, hipotezy i metody badawcze prezentowane w rozprawie

Cel i hipotezy badawcze zostały sformułowane we Wstępie rozprawy. Celem głównym jest „*przedstawienie stopnia i charakteru zaangażowania państw i instytucji Unii Europejskiej w proces ochrony Strefy Czarnobylskiej*” (s. 9). Pozostałe cele dotyczą „*Zidentyfikowania procesów i form nawiązywania współpracy ZSRR z przedstawicielami krajów i instytucji zachodnich bezpośrednio po katastrofie, w celu usunięcia jej następstw; Analizy aktualnych uwarunkowań Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia w kontekście agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej oraz oceny rzeczywistych warunków radiologicznych w odniesieniu do prowadzonych i planowanych działań międzynarodowych; Oceny wsparcia udzielanego Czarnobylskiej Strefie Wykluczenia przez państwa i instytucje UE oraz analiza zaangażowania strony ukraińskiej w proces międzynarodowej współpracy, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania zasobów finansowych, podejmowanych inicjatyw i działań koordynacyjnych; Oceny i analizy działań międzynarodowych, planowanych w ramach procesu całkowitego demontażu obiektu, ze szczególnym uwzględnieniem ich charakteru i przebiegu; Oceny zasadności wsparcia udzielanego przez państwa i instytucje UE oraz partnerów zachodnich dla potencjalnego rozwoju alternatywnych źródeł energii (OZE i reaktorów SMR) oraz turystyki na terenie Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*” (s. 9-10).

Magister Marek Niemczyk wyczerpująco wyjaśnił przesłanki wyboru tematu i trafnie wyznacza pola badawcze, dobrze uzasadniając celowość badania. Umiejętnie także postawił pytania, porządkujące rozważania niniejszej rozprawy. Należy zauważyć, iż zaproponowane przez Autora główne pytanie badawcze oraz pięć dodatkowych są wartościowe i interesujące, a także pozwalają na dobrą organizację dyskursu prowadzonego następnie w pracy. W tym kontekście za generalnie poprawne można uznać też hipotezy badawcze zaproponowane w rozprawie, które adekwatnie korespondują ze wskazanymi wyżej pytaniami badawczymi (s. 12). Tworzą one zasadniczo spójną konstrukcję badawczą i dotyczą problematyki kolejnych rozdziałów, tworząc przemyślaną spójną całość. Jednocześnie - w ocenie recenzenta - duża

liczba i zbytnia drobiazgowość hipotez (aż sześć), zwiększa ryzyko częściowego nakładania się zakresów badawczych, co może utrudniać jednoznaczną interpretację uzyskanych rezultatów oraz formułowanie syntetycznych wniosków końcowych. Należy także zauważyć, że sformułowane hipotezy wykazują cechy bliższe tezom lub założeniom badawczym, gdyż ich weryfikacja opiera się przede wszystkim na analizie opisowej oraz rozważaniach porównawczych, podczas gdy część wniosków przyjmuje formę rekomendacji normatywnych, wykraczających poza zakres przeprowadzonej analizy.

W tej części pracy doktorskiej zostały również klarownie przedstawione główne ramy metodologiczne przeprowadzonych badań. Adekwatnie do przyjętych założeń Autor wskazuje na zastosowanie jakościowych metod badawczych, wyjaśniając, iż badanie zagadnienia *„wymaga szczegółowych opisów i interpretacji, które w metodach ilościowych, koncentrujących się głównie na pozyskiwaniu danych statystycznych, nie są standardowo stosowane”* (s. 13). W części metodologicznej pracy zabrakło jednak precyzyjnego określenia, jakie konkretnie metody jakościowe zostały wykorzystane w procesie badawczym. Autor ogranicza się do ogólnego odwołania do podejścia jakościowego, nie dokonując identyfikacji poszczególnych metod badawczych ani nie uzasadniając ich doboru. Tymczasem analiza treści dysertacji wskazuje, że w praktyce badawczej zastosowano szereg metod charakterystycznych dla nauk społecznych i politycznych. Widoczne są zwłaszcza elementy metody historyczno-porównawczej, wykorzystywanej przy analizie ewolucji współpracy międzynarodowej wokół katastrofy w Czarnobylu, metody instytucjonalno-prawnej służącej badaniu działalności organizacji międzynarodowych, państw oraz regulacji prawnych, a także elementy metody decyzyjnej odnoszącej się do działań podejmowanych przez władze ZSRR, Ukrainy, czy instytucji Unii Europejskiej. Brak jednoznacznego wskazania i scharakteryzowania zastosowanych metod badawczych osłabia przejrzystość warsztatu naukowego oraz utrudnia pełną ocenę poprawności metodologicznej prowadzonych badań. Na uznanie zasługuje natomiast zastosowanie przez Autora technik badawczych w postaci obserwacji terenowej oraz wywiadów jakościowych, które stanowiły istotne źródło pozyskania materiału empirycznego w przeprowadzonym procesie badawczym. Dobór tych technik należy ocenić pozytywnie (wyróżniająco), gdyż umożliwił zgromadzenie informacji niedostępnych w źródłach zastanych oraz konfrontację ustaleń teoretycznych z rzeczywistością badanego obszaru. W ramach przyjętych technik badawczych wykorzystano przede wszystkim kwestionariusze wywiadu oraz dzienniki obserwacji, które stanowiły podstawowe narzędzia gromadzenia danych. Pozwoliły one na pozyskanie szczegółowych informacji dotyczących funkcjonowania *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*, opinii i doświadczeń respondentów oraz obserwowanych zjawisk i procesów. Dzięki temu Autor uzyskał unikalny materiał badawczy charakteryzujący

się znaczną wartością poznawczą, co umożliwiło sformułowanie wiarygodnych i ciekawych wniosków. Zwraca zatem uwagę dociekliwość Autora w stosowaniu technik badawczych wiążących się z formułą głównego problemu i częścią hipotez.

Opracowanie należy uznać za wartościowy wkład do rozwoju badań nad międzynarodowymi aspektami funkcjonowania obszarów skażonych na przykładzie *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia* i może stanowić cenne źródło wiedzy zarówno dla badaczy, jak i osób zajmujących się problematyką bezpieczeństwa, energetyki oraz polityki międzynarodowej. Największą zaletą ocenianej rozprawy jest odpowiedź na pytania badawcze, które Autor postawił na początku swojej pracy: *W jaki sposób państwa i instytucje Unii Europejskiej wspierają proces ochrony i rozwoju Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia?* (s. 10). Tak wyznaczone zadanie badawcze, Autor wykonał w sposób satysfakcjonujący.

1.3. Struktura rozprawy i ocena zawartości merytorycznej

Problematyka pracy jest bezspornie wielowątkowa i złożona, co tłumaczy znaczącą objętość całości (269 s.), w tym 208 s. tekstu zwartego. Układ pracy jest skonstruowany logicznie i wynika ze specyfiki tematu a także - co oczywiste - z własnej subiektywnej koncepcji pracy przyjętej przez Autora, który postawił sobie ambitne zadanie analizy procesu wsparcia procesu ochrony i rozwoju *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*. Konstrukcja pracy oparta została o kryterium rzeczowe i podporządkowane mu kryterium chronologiczne i odpowiada też subiektywnej – i dodać trzeba – trafnej ocenie Autora opartej o logiczne następstwo poszczególnych rozdziałów wynikające z merytorycznej ich zawartości. Poszczególne rozdziały są zatem wzajemnie powiązane z zakresem omawianej problematyki, a podział na podrozdziały jest klarowny, podporządkowany realizacji założonego celu badawczego i przyjętych hipotez i nie budzi żadnych wątpliwości. Autor zachowuje jednolity schemat analizy, co wzmacnia walory porównawcze pracy i ułatwia jej ocenę.

Podlegająca ocenie praca składa się ze Wstępu, pięciu Rozdziałów, Zakończenia, alfabetycznie ujętego Słownika skrótów i pojęć, Bibliografii obejmującej źródła wtórne oraz spisu tabel i załączników obejmujących materiały graficzne (liczy ona 269 str.). Na końcu poszczególnych rozdziałów znajdują się także syntetyczne podsumowania obejmujące najważniejsze konkluzje cząstkowe wynikające z analizy poszczególnych rozdziałów dysertacji. Taka konstrukcja jest bardzo przejrzysta i ułatwia analizę i obiór treści.

W części wprowadzającej dysertacji, obok nakreślenia ogólnego tła merytorycznego rozprawy oraz przekonującego uzasadnienia wyboru problemu badawczego, został klarownie zdefiniowany zasadniczy problem i założenia badawcze, nakreślony ogólny cel badawczy, pytania i główne hipotezy badawcze, a także scharakteryzowana struktura pracy. W tej części pracy Autor przedstawił także organizację i przebieg procesu badawczego w terenie. Zawarł opis zastosowanych narzędzi badawczych oraz dokonał charakterystyki grupy badawczej, precyzyjnie określając zakres przedmiotowo-czasowy prowadzonych badań. Empiryczna część badań została zrealizowana w dwóch istotnych lokalizacjach związanych z funkcjonowaniem energetyki jądrowej, tj. w *Czarnobylskiej Strefie Wykluczenia* (Czarnobylska Elektrownia Jądrowa) na Ukrainie oraz w Ignalińskiej Elektrowni Jądrowej na Litwie. Autor scharakteryzował zarówno kontekst geopolityczny realizowanych obserwacji, jak i zakres analizy porównawczej procesów prowadzonych na terenie obydwu instalacji, co pozwala właściwie ocenić warunki pozyskiwania materiału empirycznego. Zgromadzony materiał dokumentuje stan badanego obszaru przed rosyjską inwazją na Ukrainę, zaś włączenie do procesu badawczego obserwacji prowadzonych na terenie Ignalińskiej Elektrowni Jądrowej stworzyło możliwość przeprowadzenia analiz porównawczych dotyczących procesów wyłączania z eksploatacji oraz demontażu infrastruktury jądrowej. Tak skonstruowana próba badawcza zwiększa wartość poznawczą prowadzonych analiz oraz wzmacnia wiarygodność formułowanych przez Autora wniosków badawczych. Na szczególną uwagę zasługuje także dobór uczestników badań, obejmujący osoby posiadające wysokie kompetencje merytoryczne oraz bogate doświadczenie zawodowe w obszarze energetyki jądrowej, bezpieczeństwa międzynarodowego i funkcjonowania instytucji odpowiedzialnych za nadzór nad wykorzystaniem energii atomowej. Pomimo relatywnie niewielkiej liczebności grupy badawczej, jej skład charakteryzuje się wysoką wartością ekspercką, o czym świadczy udział osób pełniących lub pełniących w przeszłości kluczowe funkcje w organizacjach międzynarodowych (szef MAEA), środowiskach naukowych oraz instytucjach związanych z sektorem jądrowym, co niewątpliwie wzmacnia wartość poznawczą zgromadzonego materiału empirycznego.

Pewnym problemem ocenianej pracy pozostaje warstwa teoretyczna. Autor nie wyjaśnia przez pryzmat jakich głównych nurtów teoretycznych dyscypliny nauk o polityce oparł analizę prezentowanych problemów. Tymczasem, ta teoretyczna „podbudowa” prezentowanych zagadnień jest przecież niezbędna do analizy zjawisk prezentowanych w dysertacji. W rezultacie praca jest satysfakcjonująca pod względem opisowym, ale słabsza w odniesieniu do pogłębionej analizy problemowo – teoretycznej.

Rozdział pierwszy („*Strefa Czarnobylska jako newralgiczny obszar Europy Środkowej oraz południowo-wschodniej*”) o charakterze wprowadzającym, poświęcono analizie zagadnień związanych z elektrownią jądrową w Czarnobylu oraz funkcjonowaniem *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*. Jego struktura została zaprojektowana w sposób logiczny i odpowiada standardom prac doktorskich. Przedstawiono w nim uwarunkowania, które doprowadziły do wystąpienia katastrofy, a także działania podjęte bezpośrednio po jej zaistnieniu. Treści zawarte w rozdziale pozwoliły na rzetelne przedstawienie rzeczywistego charakteru zdarzeń na obszarze wykluczenia, co należy uznać za szczególnie istotne ze względu na liczne utrwalone stereotypy, które zniekształcają wyobrażenia funkcjonujące w świadomości społecznej na temat tego miejsca. W tym kontekście Autor słusznie zauważa, iż charakteryzując obszar wykluczenia, który w dalszym ciągu pozostaje regionem objętym wzmożonymi restrykcjami oraz zagrożeniami związanymi ze skażeniem promieniotwórczym: „*przedstawienie skali oraz charakterystyki obszaru zamkniętego umożliwia ukazanie, jak rozległe i zróżnicowane działania, w szczególności o charakterze międzynarodowym, będą konieczne, aby doprowadzić go do stanu bezpieczeństwa ekologicznego*” (s. 50-51).

Podsumowując, rozdział pierwszy należy ocenić wysoko. Jest to dobrze opracowana i bogato udokumentowana analiza procesu kształtowania się międzynarodowego zaangażowania na rzecz bezpieczeństwa obszaru dotkniętego katastrofą czarnobylską. Autor w sposób przejrzysty ukazał historyczne uwarunkowania, przebieg oraz następstwa katastrofy w Czarnobylskiej Elektrowni Jądrowej. W sposób uporządkowany i wyczerpujący przedstawił zarówno okoliczności prowadzące do awarii, jak i działania podjęte bezpośrednio po jej wystąpieniu. Na szczególne uznanie zasługuje kompleksowe ujęcie funkcjonowania elektrowni oraz procesu powstawania Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia. Rozdział stanowi wartościową podstawę dla dalszych analiz podjętych w pracy.

Rozdział drugi („*Specyfika działań państw i instytucji europejskich w Strefie Czarnobylskiej do rosyjskiej agresji na Ukrainie*”), przedstawia działania podejmowane w odniesieniu do skutków katastrofy w Czarnobylu. W sposób przejrzysty ukazał wysiłki państw europejskich, instytucji Unii Europejskiej oraz organizacji międzynarodowych, trafnie identyfikując uwarunkowania polityczne, gospodarcze i bezpieczeństwa wpływające na ich aktywność. Autor rozpoczyna rozdział od przedstawienia reakcji na informacje o wzroście poziomu promieniowania, co spowodowało serię nacisków na stronę sowiecką, która ostatecznie potwierdziła, iż na terenie ZSRR doszło do „incydentu” o charakterze jądrowym (s. 53). Punktem wyjścia dla Autora w tym rozdziale jest analiza działań instytucji i państw europejskich po awarii w Elektrowni Czarnobylskiej (ss. 52-61). Autor zrównuje pomoc państw z pomocą organizacji międzynarodowych: „*ZSRR skutecznie odrzucało wszelkie formy pomocy*

ze strony państw zachodnich, których było wiele, w tym pomoc ze strony Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) czy również Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ)” (s. 54). Pewnym ograniczeniem pozostaje brak bardziej szczegółowego omówienia roli i stanowisk większej liczby państw zaangażowanych w działania związane z następstwami katastrofy. Ten trend uogólnienia (np. „wielu państw”; „Wiele krajów”; „działań państw”; „strona zachodnia”; „wielu państw”; „ze strony zachodu”; „od państw i instytucji zachodnich”; „państwa zachodnie”), kontynuuje w dalszej części analizy. Ciekawa część rozdziału poświęcona została omówieniu uwarunkowań objęcia przez organy europejskie specjalnego nadzoru nad obszarem wykluczenia (s. 61-72). W ostatniej części rozdziału Autor koncentruje się na aspektach związanych z pracami nad Nową Konstrukcją Ochronną bloku czwartego oraz zagospodarowaniem terenu wokół elektrowni. Autor słusznie dowodzi, iż „*W konsekwencji należy uznać, że państwa oraz instytucje Unii Europejskiej w znacznym stopniu przejęły odpowiedzialność za zapewnienie bezpieczeństwa Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia oraz realizację działań zmierzających do ograniczenia zagrożeń radiologicznych na tym obszarze*” (s. 93).

Rozważenia te dobrze korespondują z przyjętą w rozprawie perspektywą uwarunkowań i czynników determinujących zaangażowanie państw członkowskich UE, instytucji unijnych oraz organizacji nadzorczych, w tym Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej, w sprawowanie nadzoru nad elektrownią jądrową w Czarnobylu oraz *Czarnobylską Strefą Wykluczenia*.

Rozdział trzeci („*Wyzwania bezpieczeństwa Strefy Czarnobylskiej dla państw Europy po działaniach Federacji Rosyjskiej*”) jest wartościową analizą skutków rosyjskiej agresji zbrojnej dla funkcjonowania Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia. Przedstawiono wpływ działań wojennych na bezpieczeństwo obszaru, infrastrukturę obiektu oraz znajdujące się tam materiały promieniotwórcze, a także konsekwencje tych wydarzeń dla prawidłowego funkcjonowania strefy. Omówiono również działania podejmowane przez państwa europejskie, instytucje Unii Europejskiej oraz organizacje międzynarodowe na rzecz przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony radiologicznej. Doktorant wskazuje implikacje rosyjskiego naruszenia Strefy Wykluczenia i skutki rosyjskiej aktywności militarnej w strefie (s. 94-103). Na pozytywną ocenę zasługuje również ostatnia część rozdziału dotycząca wzmocnienia mechanizmów zabezpieczających oraz zapobieganie przyszłym nieautoryzowanym działaniom na terenie Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia: „*Jednym z proponowanych rozwiązań mogłoby być utworzenie stałego komponentu ONZ, stacjonującego zarówno w CSW, jak i na terenie wybranych elektrowni jądrowych na Ukrainie...*” (s. 128).

Niezwykle ciekawą część pracy stanowią rozdziały IV (*„Strefa Czarnobylska jako obszar inwestycji międzynarodowych”*) i V (*„Uwarunkowania sposobu funkcjonowania i procesów niwelowania zagrożeń Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia”*), szczególnie istotne z punktu widzenia tematu oraz założonego celu badawczego i weryfikacji przyjętych hipotez badawczych. W rozdziale czwartym Autor przedstawił analizę inwestycji realizowanych na obszarze *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*, a także projekty bezpośrednio związane z procesem całkowitej dekomisji elektrowni oraz zapewnieniem jej bezpieczeństwa ekologicznego. Osobną kategorię stanowiły inicjatywy mające na celu zagospodarowanie obszaru Strefy, obejmujące między innymi rozwój odnawialnych źródeł energii, infrastruktury turystycznej oraz transportu wodnego śródlądowego. Szczególnie wartościowa jest końcowa część rozdziału, poświęcona wsparciu inwestycyjnemu CSW, w której Autor słusznie zauważa, iż *„Fakt, że Ukraina nie jest członkiem Unii Europejskiej, nie zmienia tego, iż zaangażowanie UE w CSW trwa już od kilkunastu lat. Świadczy to o przejściu przez Unię roli głównego gwaranta bezpieczeństwa w tym rejonie”* (s. 165). Trudno nie zgodzić się także ze stwierdzeniem, iż *„O długofalowej obecności UE w strefie świadczyć może także plan utworzenia na jej terenie międzynarodowych laboratoriów badawczych, które umożliwiłyby prowadzenie unikalnych projektów naukowych przez badaczy z całego świata”* (s. 166). Istotnym mankamentem pracy jest brak odwołań do oficjalnych dokumentów Unii Europejskiej, które powinny stanowić jedno z podstawowych źródeł analizy w omawianym zakresie - w bibliografii brak źródeł pierwotnych - co z punktu widzenia metodologicznego jest niezrozumiałe. Przy ogólnie bardzo wysokiej ocenie tego rozdziału, można jednak sformułować kilka uwag krytycznych. Przede wszystkim brak odwołań do źródeł pierwotnych (konwencji, dokumentów Komisji Europejskiej), może rodzić zarzut, iż część wniosków opiera się na interpretacjach zawartych w źródłach wtórnych, a nie na bezpośredniej analizie dokumentów źródłowych.

Bardzo ciekawą część pracy stanowi rozdział piąty dobrze skorelowany z przyjętymi założeniami badawczymi, w którym Autor przedstawił wyniki badań empirycznych, przeprowadzonych na podstawie obserwacji terenowych realizowanych w Czarnobylskiej Strefie Wykluczenia oraz na obszarze Ignalińskiej Elektrowni Jądrowej, uzupełnieniowych o wywiady kwestionariuszowe przeprowadzone z kluczowymi interesariuszami i ekspertami związanymi z problematyką badawczą podjętą w dysertacji. Uzyskane wyniki stanowiły podstawę do pogłębionej analizy badanego zjawiska oraz sformułowania odrębnych wniosków końcowych (osobny podrozdział 5.3). Opierając się m.in. na wywiadach i obserwacjach Autor formułuje słuszne wnioski dotyczące *„rozbiórki zniszczonego reaktora czwartego oraz pozostałych budynków znajdujących się na terenie kompleksu energetycznego. Należy bowiem*

wskazać, iż – biorąc pod uwagę specyfikę miejsca, jakim jest Czarnobylska Strefa Wykluczenia – przeprowadzenie takiej inwestycji będzie wiązać się z szeregiem dodatkowych, niezbędnych środków bezpieczeństwa, szczególnie w zakresie ochrony radiologicznej oraz logistyki” (s. 198). Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, iż „możliwości prowadzenia rozwiniętych działań wobec czarnobylskiej elektrowni determinowane są przez sytuację wojenną na Ukrainie, która już w 2022 roku doprowadziła do znaczącego osłabienia bezpieczeństwa strefy na skutek rosyjskiej inwazji w tym regionie ... W przypadku prowadzenia tak rozległych działań, ... zakończenie działań wojennych stanie się czynnikiem priorytetowym, ponieważ nie można dopuścić do powstania ryzyka ponownego zajęcia obszaru lub ataku BSP w trakcie realizacji prac, kiedy np. zniszczony blok byłby odsłonięty” (s. 198).

Szczególnie wartościowe poznawczo są wypowiedzi respondentów, które stanowią istotne potwierdzenie wniosków sformułowanych przez Autora. Jednocześnie, w opinii recenzenta - nawet jeśli wnioski te są słuszne - w obecnej formie są to bardziej oceny Autora, niż rezultat systematycznej analizy i wymagałyby szerszego uzasadnienia oraz bardziej pogłębionej analizy porównawczej (wykraczającej poza materiał pozyskany w ramach badań kwestionariuszowych pozbawiony transparentnych i jednolitych kryteriów oceny).

Podsumowując, rozdział piąty oceniam szczególnie wysoko. Jest zbudowany logicznie, konsekwentnie i w pełni podporządkowany realizacji celów badawczych rozprawy.

W ostatniej analitycznej części pracy - Zakończeniu - Autor przeprowadził swoistą konfrontację zakładanych i zdefiniowanych celów badawczych z osiągniętymi wynikami. Pozytywnie należy ocenić twierdzenie, iż „proces wsparcia państw i instytucji UE w CSW – pomimo znacznej liczby dotychczas podjętych działań – nie znajduje się w fazie zaawansowanej ani końcowej, lecz w istocie dopiero się rozpoczyna” (s. 201). Przeprowadzona analiza pozwoliła na potwierdzenie sformułowanych we wstępie hipotez m.in. dowodząc, że międzynarodowe wsparcie „ma charakter długofalowy i może być kontynuowane nawet do późnych dekad obecnego stulecia” (s. 202).

Autor słusznie dowodzi, iż „obiekty jądrowe, nawet zlokalizowane poza granicami wspólnoty, mogą generować zagrożenia oddziałujące na bezpieczeństwo wszystkich jej państw członkowskich”, zaś „polityka Unii Europejskiej ukierunkowana na minimalizację zagrożeń związanych z obiektami jądrowymi ma charakter długoterminowy i jak w przypadku Czarnobyla, będzie realizowana jeszcze przez kolejne dekady” (s. 207). Pewne zastrzeżenia budzi jednak sposób sformułowania konkluzji o długoterminowym zaangażowaniu Unii Europejskiej w minimalizację zagrożeń związanych z obiektami jądrowymi, nie opartych na żadnych dokumentach źródłowych. Na szczególne uznanie zasługują wnioski Autora dotyczące wpływu pełnoskalowej agresji Rosji na funkcjonowanie Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia.

Trafnie wskazuje on, że działania wojenne mogą wywołać długofalowe konsekwencje dla realizacji planowanych przedsięwzięć, w tym demontażu elementów starego sarkofagu nad reaktorem nr 4 (s. 207). Jednocześnie słusznie zauważa ograniczenia badań wynikające z oparcia ich na danych sprzed rosyjskiej inwazji. Należy podzielić opinię, że skutki wojny mogą prowadzić do zmiany priorytetów, opóźnień inwestycyjnych, a nawet rezygnacji z części projektów. Wnioski te należą do najbardziej wartościowych i aktualnych elementów rozprawy.

W zakończeniu Autor deklaruje odniesienie się do hipotez badawczych sformułowanych we wstępie, jednak w praktyce koncentruje się głównie na omówieniu treści poszczególnych rozdziałów rozprawy (brakuje wyraźnego wskazania, w jakim stopniu poszczególne hipotezy zostały potwierdzone lub sfalsyfikowane oraz jakie argumenty i wyniki badań stanowią podstawę do ich weryfikacji). Takie uporządkowanie wniosków końcowych zwiększyłoby spójność wyводу i wartość metodologiczną pracy.

Niezależnie od powyższych zastrzeżeń o charakterze warsztatowym, zakończenie rozprawy oceniam wysoko. Doktorant opisał, przeanalizował i częściowo ocenił system międzynarodowego wsparcia *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia* od katastrofy w 1986 r. do czasów współczesnych, a zachodzące w tym obszarze procesy zbadał we wszystkich najważniejszych aspektach. Stanowi ono spójne podsumowanie przeprowadzonych badań, potwierdza realizację założonych celów badawczych oraz prezentuje dobrze uzasadnione wnioski dotyczące bezpieczeństwa i transformacji obszaru *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*, który stanowi istotny element bezpieczeństwa europejskiego i międzynarodowego.

1.4.Ocena językowa, redakcyjna i ogólna pracy

Praca stanowi nie tylko bardzo interesujące, ale i niezwykle ważne i potrzebne opracowanie naukowe. Opracowanie przybliży znaczenie bezpieczeństwa *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia* jako istotnego elementu bezpieczeństwa europejskiego i międzynarodowego. Jednocześnie wskazuje, że skuteczne zabezpieczanie tego obszaru wymaga dalszej, długoterminowej współpracy Ukrainy, Unii Europejskiej oraz społeczności międzynarodowej. Analiza pozwala również zwrócić uwagę na najbardziej perspektywiczne kierunki rozwoju strefy, wśród których szczególne znaczenie przypisuje się rozwojowi odnawialnych źródeł energii oraz systemów gospodarowania odpadami promieniotwórczymi,

przy ograniczonym znaczeniu ponownego rozwoju energetyki jądrowej i funkcji turystycznych tego obszaru.

Od strony językowej i formalnej recenzowana dysertacja doktorska została przygotowana bardzo starannie, jest bardzo rzetelna i może zostać dobrze oceniona, choć zdarzają się sporadyczne błędy stylistyczne i językowe. Zauważalne są także nieliczne niedociągnięcia edytorskie w poszczególnych fragmentach pracy.

W odniesieniu do pytań badawczych, są one dobrze skorelowane z przedmiotem analizy i sformułowanymi hipotezami badawczymi. Autor systematycznie zrealizował cele badawcze, zaś wartością dodaną pracy jest nie tylko oryginalne ujęcie tematu i nadrzędnego celu badawczego, lecz szereg wniosków wynikających z rozprawy. Przykładowo dotyczą one faktu, iż *„Czarnobylska Strefa Wykluczenia, pomimo upływu niemal czterech dekad od katastrofy i jej niemal całkowitego wyludnienia, pozostaje obszarem dynamicznie zmieniającym się, wywierającym istotny wpływ na politykę i działania międzynarodowe, w szczególności w kontekście zagrożeń radiologicznych o charakterze transgranicznym”* (ss. 207-208).

Podnosząc swoje uwagi dotyczące całości pracy, pragnę stwierdzić, że stanowi ona niewątpliwie dzieło interesujące. Autor pracy wykazuje dużą wiedzę w zakresie polityki energetycznej, bezpieczeństwa jądrowego, konsekwencji konfliktu zbrojnego dla funkcjonowania *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia* oraz uwarunkowań międzynarodowych związanych z jej dalszym funkcjonowaniem. Na szczególne uznanie zasługuje umiejętność łączenia zagadnień historycznych, politycznych i technicznych, a przedstawione rozważania cechują się logicznym układem i spójnością wywodu. Doktorant wykazał się samodzielnością myślenia, zaś praca świadczy o widocznej niezależności jego spojrzenia na poruszane zagadnienia. Autor wykazał również zdolność do samodzielnej analizy zgromadzonego materiału badawczego oraz formułowania trafnych i dobrze uzasadnionych wniosków z obserwacji własnych i analizy materiału empirycznego pozyskanego za pomocą kwestionariuszy wywiadu. W rezultacie opracowanie należy ocenić jako merytorycznie wartościowe, wnoszące istotny wkład do dyskusji nad problematyką bezpieczeństwa *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia* w kontekście europejskim i międzynarodowym. Praca zawiera 309 przypisów, wzbogaconych dość przejrzystymi tabelami i rysunkami, co podkreśla poprawność procesu badawczego. W świetle zebranego materiału faktograficznego główne hipotezy zostały potwierdzone a sformułowane wnioski mogą stanowić wartościowy punkt odniesienia dla dalszych badań oraz dyskusji dotyczących europejskiego bezpieczeństwa jądrowego. Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska charakteryzuje się bezspornymi walorami merytorycznymi oraz formalnymi, jest napisana klarownym językiem i spełnia inne kluczowe wymogi techniczne dla pracy naukowej.

W odniesieniu do bibliografii istotnym mankamentem recenzowanej pracy jest oparcie analizy z pominięciem źródeł pierwotnych. Może to utrudniać weryfikację zgromadzonego materiału badawczego, gdyż podstawę bazy źródłowej stanowią głównie opracowania zwarte, artykuły naukowe oraz publikacje internetowe. Taki dobór źródeł sprawia ponadto, że formułowane wnioski opierają się w znacznym stopniu na interpretacjach innych autorów, pozostawiając relatywnie szerokie pole do ich subiektywnej oceny. Jednocześnie, znaczącym atutem jest oparcie badań empirycznych na kwestionariuszach wywiadu oraz własnych obserwacjach terenowych przeprowadzonych przez Autora, które pozwoliły na zgromadzenie wartościowych danych i spostrzeżeń. Wątpliwości budzi także konstrukcja niektórych przypisów. Ogólnie wydaje się, iż zabrakło Autorowi nieco konsekwencji w opisie źródeł internetowych (umieszczając same linki) pozostawiając je bez określenia autora, tytułu itp. Z perspektywy standardów cytowania w naukach społecznych utrudnia to weryfikację materiału źródłowego. Powyższe uwagi (o charakterze warsztatowym) nie podważają jednak mojej pozytywnej oceny recenzowanej dysertacji jako całości, tym bardziej, iż jej cel został osiągnięty.

1.5. Uwagi szczegółowe i pytania problemowe

W trosce o zachowanie kompleksowego charakteru oceny przedłożonej rozprawy należy wskazać również na pewne jej ograniczenia i niedoskonałości. Krytyczne uwagi odnoszą się przede wszystkim do następujących kwestii merytorycznych i warsztatowych:

- Autor poprawnie opisuje i analizuje badane zjawiska, jednak w pracy dostrzegalny jest brak wyraźnego osadzenia rozważań w określonych ramach teoretycznych. Zastosowanie odpowiedniej teorii mogłoby wzbogacić warstwę eksplanacyjną dysertacji i pozwolić na głębszą interpretację analizowanych zjawisk. Na przykład pomocne mogłoby być odwołanie się do koncepcji sekurytyzacji, która pozwoliłaby wyjaśnić mechanizmy długoterminowego zaangażowania Unii Europejskiej w ochronę Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia. Brak odrębnego rozdziału teoretycznego powoduje, iż praca jest świetna pod względem opisowym ale słabsza w kontekście pogłębionej analizy problemowej o charakterze teoretycznym. Nie określono także metody analizy zebranego materiału w formie wywiadów.

- pracę miejscami cechuje daleko idąca fragmentaryzacja tekstu, co zaburza płynność wywodu. Z drugiej strony razi duża ogólnikowość niektórych stwierdzeń np. zabrakło szczegółowej analizy finansowej, mimo że jej tematyka odnosi się do zagadnień pomocy międzynarodowej, np.: „Znaczne nakłady finansowe przekazywane ze strony instytucji zachodnich oraz państw wspierających” (s. 65); „Dzięki wsparciu finansowemu kierowanemu ze strony darczyńców, (s. 117); „projekt pochłonął znaczne środki finansowe przekazane przez kilkadziesiąt państw i instytucji z Europy jak i poza niej” (s. 126). Stanowi to istotne ograniczenie, ponieważ aspekty finansowe są kluczowe dla oceny skuteczności i trwałości udzielanego wsparcia. Autor podkreśla wprawdzie, iż „od wielu lat obszar wykluczenia otrzymuje wsparcie finansowe i eksperckie zarówno ze strony państw oraz instytucji europejskich, jak i podmiotów spoza Unii Europejskiej” (s. 165). Należy jednocześnie doprecyzować, iż recenzent ma na myśli szczegółową ocenę wsparcia finansowego ze strony państw.

- baza źródłowa (źródła wtórne) recenzowanej rozprawy jest obszerna i dobrze dobrana do problematyki badawczej. Zastrzeżenia budzi natomiast brak w bibliografii źródeł pierwotnych, który stanowi istotne ograniczenie metodologiczne pracy (np. konwencji międzynarodowych, dokumentów UE, itp.). Powoduje to zmniejszenie wiarygodności wyników przeprowadzonej analizy, gdyż Autor nie odwołuje się bezpośrednio do materiałów źródłowych, lecz bazuje na interpretacjach prezentowanych przez innych badaczy. Jest to szczególnie widoczne w przypadku tematyki dotyczącej Unii Europejskiej, która oferuje przecież bardzo bogaty i szeroki dostęp do dokumentów źródłowych i danych statystycznych. Pominięcie tych źródeł zubaża wartość analityczną pracy oraz utrudnia weryfikację formułowanych wniosków.

- pewne wątpliwości wzbudza adekwatność tytułu dysertacji w odniesieniu do faktycznej treści pracy. Tytuł koncentruje uwagę czytelnika na zaangażowaniu państw i instytucji Unii Europejskiej w ochronę Strefy Czarnobylskiej, natomiast treść pracy obejmuje znacznie szersze spektrum zagadnień, od historycznych uwarunkowań współpracy międzynarodowej po katastrofę w Czarnobylu, przez implikacje agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę dla funkcjonowania strefy, po analizę porównawczą funkcjonowania CSW i kompleksu Elektrownia Jądrowa Ignalina. W rezultacie tak sformułowany tytuł zawęża rzeczywisty zakres badań.

- od strony warsztatowej, moje zastrzeżenia budzi powtarzający się brak pełnych opisów bibliograficznych przypisów dolnych odnoszących się do źródeł internetowych. Często Autor ogranicza się do wskazania samego odnośnika internetowego, rezygnując z podania

podstawowych danych identyfikujących źródło, takich jak autor, tytuł dokumentu, nazwa instytucji, czy data publikacji (poza datą dostępu). Ograniczenie przypisów do samych linków internetowych, należy uznać za niedostatki warsztatowe i niedostateczną staranność redakcyjną, która utrudnia weryfikację wykorzystanych materiałów i odstaje od ogólnie przyjętych standardów pracy naukowej.

- strona stylistyczno-językowa nie budzi zasadniczych zastrzeżeń, styl narracji jest poprawny a język opisu przejrzysty i ułożony składniowo. Zdarzają się jednak sporadycznie błędy gramatyczne i interpunkcyjne.

Zgłoszone uwagi mają charakter doskonalący i żadna z nich nie podważa całościowej wartości naukowej pracy.

Pytania problemowe

W związku przedstawionymi założeniami badawczymi, proszę w trakcie publicznej obrony odnieść się do następujących kwestii:

1. Czy, a jeśli tak, w jakim stopniu planowane inwestycje w *Czarnobylskiej Strefie Wykluczenia* mogą przekształcić obszar katastrofy nuklearnej w przestrzeń nowych funkcji gospodarczych, przy jednoczesnym zachowaniu bezpieczeństwa ekologicznego?
2. Proszę omówić ograniczenia międzynarodowych mechanizmów ochrony obiektów jądrowych w warunkach konfliktu zbrojnego odnosząc się do implikacji rosyjskiej okupacji obszaru wykluczenia w Ukrainie.
3. Jakie teorie lub koncepcje mogłyby, Pana zdaniem, stanowić najbardziej adekwatne uzupełnienie ram teoretycznych dla przeprowadzonych badań i w jaki sposób ich wykorzystanie wpłynęłoby na formułowane wnioski?

2. Konkluzja

Rozprawa doktorska Pana mgr Marka Niemczyka odpowiada aktualnym potrzebom badawczym i jest wysoce interesującym wkładem w ważną debatę dotyczącą współpracy i odpowiedzialności społeczności międzynarodowej za bezpieczeństwo obiektów mogących generować transgraniczne zagrożenia radiologiczne.

Praca charakteryzuje się bezspornymi walorami merytorycznymi, pomimo złożoności z punktu widzenia zakresu badań. Jest to praca oryginalna, nowatorska, autorska i zasadniczo warsztatowo solidna. Zawiera istotne wnioski i oceny własne i w tym sensie rozprawa wnosi do nauki rzeczywistą wartość dodaną. Autor wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w obrębie poruszanych zagadnień, zweryfikował sformułowane hipotezy badawcze i dostarczył odpowiedzi na pytania badawcze. Wnioski płynące z przeprowadzonych badań z powodzeniem mogą stanowić cenny materiał dla instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie polityki bezpieczeństwa jądrowego państwa, zwłaszcza w kontekście planowanego rozwoju cywilnej energetyki jądrowej w Polsce.

Wymienione powyżej sugestie i uwagi krytyczne nie podważają ogólnej pozytywnej oceny recenzowanej rozprawy doktorskiej. Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska Pana Marka Niemczyka pt. *„Zaangażowanie państw i instytucji Unii Europejskiej w proces ochrony Strefy Czarnobylskiej”*, zasługuje na ocenę pozytywną. Przeprowadzona analiza dowodzi, iż skuteczne zarządzanie obszarem *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia* wymaga stałej współpracy Ukrainy, Unii Europejskiej oraz innych wyspecjalizowanych organizacji międzynarodowych, a współczesne zagrożenia, w tym konflikty zbrojne, nadają problematyce bezpieczeństwa obiektów jądrowych szczególnie aktualny charakter.

Konkludując, stwierdzam, iż rozprawa wnosi wartościowy wkład do badań nad szeroko rozumianym bezpieczeństwem energetycznym, wzbogaca dotychczasową wiedzę i uzupełnia badania w obszarze bezpieczeństwa jądrowego i międzynarodowej współpracy na rzecz ochrony infrastruktury krytycznej na przykładzie *Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*. Tym samym praca wnosi istotny wkład do badań nad funkcjonowaniem i bezpieczeństwem obiektów jądrowych. Biorąc pod uwagę ogólną ocenę rozprawy doktorskiej, stwierdzam, że **spełnia ona wymogi stawiane rozprawom doktorskim w oparciu o zapisy Art. 187 ust. 9 pkt 1 – 3 określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.)**. Kierując się tymi przesłankami, wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie Pana mgr Marka Niemczyka do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.